

УДК 316.3

DOI: 10.24144/2524-0609.2023.53.48-51

Єнгаличева Ірина Віталіївна

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедра освітнього і соціокультурного менеджменту та соціальної роботи

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

ira2100@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-6824-9548>

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ: ПЕРЕВАГИ ТА ТРУДНОЩІ

Анотація. Проблема використання ефективних форм та методів роботи з дітьми групи ризику є актуальною на сьогодні, адже військовий стан в країні породжує збільшення кількості вразливих груп населення серед яких опиняються діти. Мета статті спрямована на розкриття особливостей використання ігрових технологій у роботі з дітьми групи ризику та виокремленні переваг та труднощів їх використання на сучасному етапі. Для вирішення поставленої мети використано методи аналізу літературних джерел, синтезу й узагальнення для уточнення ключових понять дослідження, порівняння наукових підходів до проблеми. Розкриваючи зміст ключового поняття зроблено висновок, що діти групи ризику це незахищена соціальна категорія населення, які опинилися у складних життєвих обставинах, що заважає їм успішно соціалізуватись у суспільстві. Вивчивши різноманітність підходів до класифікації дітей групи ризику за основу взято поділ дітей з відхиленням у викривленні моральних норм та дітей, з відхиленнями в емоційній і вольовій сферах. Визначаючи роль гри у соціалізації та розвитку дітей в дослідженні подано дефініцію «ігрові технології», як сукупність форм, засобів, прийомів застосування гри у роботі з дітьми. Досліджено найбільш ефективні ігрові технології у соціальній роботі з дітьми групи ризику. Враховуючи тематику заявленої проблеми розкрито особливості застосування технології ділової гри, технології конструювання творчих справ, технології сюжетно-рольової гри та настільні ігрової технології. На основі проведеного теоретичного дослідження виділено переваги й труднощі використання ігрових технологій у роботі з дітьми групи ризику. Серед переваг використання ігрових технологій у роботі з дітьми групи ризику зазначено: варіативність ігрових технологій; результативність застосування ігрових технологій з дітьми групи ризику; зацікавленість та активна участь дітей в іграх; встановлення неформальних стосунків між учасниками гри, наближеність гри до умов життя. Серед труднощів виділено: недоцільність застосування тієї чи іншої ігрової технології у конкретній ситуації; необхідність високої підготовленості соціальних працівників під час проведення гри; створення безпечного й сприятливого простору для проведення гри.

Ключові слова: діти групи ризику, ігрові технології, сюжетно-рольові ігри, творчі справи, ділові ігри, настільні ігрові технології.

Вступ. Умови сьогодення, коли наша держава та суспільство перебуває у стані військових подій, зумовлюють зростання кількості незахищених категорій населення, які потребують підтримки та захисту. Найбільш вразливими, на наш погляд, є діти, які не в змозі захистити себе та свої права, керувати своїми емоціями та поведінкою. Тому завдання дорослих, зокрема соціальних працівників, підтримати дітей, допомогти їм попередити, подолати або мінімізувати негативний вплив на їх розвиток та соціалізацію.

Відомо, що найбільш сприятливим та ефективним у роботі з дітьми, й зокрема у їх соціалізації, є гра. Гра, як явище поліфункціональне [2], можна розглядати з педагогічної, психологічної та соціальної точки зору. Тому вважаємо, що використання ігрових засобів й технологій у соціальній роботі є цілком виправданим.

Аналіз наукових досліджень та публікацій свідчить, що діти з відхиленнями як об'єкт соціальної роботи є досить дослідженим явищем. Зокрема, О. Бартош, Є. Матюха, Н. Холодецька, С. Шпеник та ін. розглядали сутність поняття «діти групи ризику» та визначали, кого відносять до даної категорії дітей. Питання соціальної роботи з дітьми з різними порушеннями піднімали О. Васильченко (ігротерапія у роботі з дітьми), Г. Золотова (профілактика адиктивної поведінки серед дітей), І. Козубовська (робота з дітьми групи ризику в системі профілактики девіантної поведінки), О. Онишук, І. Романюк (соціально-педагогічні технології корекційної роботи з дітьми групи ризику), О. Попадич (правове виховання як напрям профілактики девіантної поведінки підлітків)

та ін.

Проблема гри також завжди була у центрі уваги наукової спільноти. Важливість гри в діяльності дітей висвітлено у працях А.Богущ, Н.Бібік, І.Сікорського, О.Савченко та ін. Про роль гри у соціалізації особистості писали В.Захарченко, Н.Захарова, Г.Костюк, Т.Маркова та ін. Ігрові технології у соціальній роботі широко представлено у дослідженнях Т.Войцях (ігрові технології у профілактичній роботі), К.Мілютіної (ігрові технології у професійному розвитку соціальних працівників), Г.Селіної (використання ігрових технологій в роботі соціального педагога як засіб соціалізації) П.Щербана (ігрові технології в освіті) та ін.

Проте, незважаючи на наявність досліджень та публікацій з даної проблеми, актуальність питання не знижується у зв'язку з подіями, що відбуваються в країні, модернізацією суспільних зв'язків й розвитком соціальної сфери.

Мета статті полягає у розкритті особливостей використання ігрових технологій у роботі з дітьми групи ризику та виокремленні переваг та труднощів їх використання на сучасному етапі.

Для вирішення поставленої мети використані теоретичні **методи дослідження:** аналіз літературних джерел, порівняння наукових підходів до проблеми, метод синтезу й узагальнення для уточнення понять «діти групи ризику», «ігрові технології».

Виклад основного матеріалу. Для вирішення поставленої мети звернемося до розкриття понятійного апарату дослідження.

Відтак, у наукових джерелах термін «діти групи

ризик» потрактовано по-різному, зокрема як: діти з різними формами психоло-соціальної дезадаптації, що проявляється у неприйнятній поведінці [5]; категорія дітей, яка через певні обставини схильна до негативних зовнішніх впливів, які спричиняють появу дезадаптації [1] та ін. Узагальнюючи наведені вище означення підсумовуємо, що діти групи ризику це незахищена соціальна категорія населення, які опинилися у складних життєвих обставинах, що заважає їм успішно соціалізуватись у суспільстві.

У наукових джерелах існує різноманітність підходів до визначення категорій дітей, що входять до групи ризику. Найбільш повну класифікацію дітей групи ризику представлено у наукових здобутках О.Бартош, а саме: 1) діти з проблемами у розвитку без різко вираженої клінічної характеристики; 2) діти з вираженими відхиленнями в характері, поведінці та емоційній сфері; 3) діти з проявами соціальної й психолого-педагогічної дезадаптації; 4) діти, які залишилися без опіки батьків; 5) педагогічно занедбані діти; 6) діти в умовах депривації; 7) діти, які перебувають під гіперопікою; 8) обдаровані діти; 9) діти, які зазнали насильства [1].

Згідно іншого підходу дітей групи ризику поділяють на дві категорії: діти, з негативним життєвим досвідом, яким притаманні викривлення моральних норм та діти з відхилення в емоційній і вольовій сферах [9, с.28]. Саме цю класифікацію ми візьмемо за основу нашого дослідження.

Зрозуміло, що існує ряд причин появи дітей групи ризику, серед яких можна назвати: виховання у сім'ї (неблагополучність сім'ї, низький педагогічний та культурний рівень батьків та ін.), особистість дитини (відхилення у фізичному і психічному розвитку, невміння спілкуватися, емоційна недорозвиненість, недисциплінованість, безвідповідальність та ін.), взаємодія дорослих з дитиною (незнання педагогами здібностей дітей та їх умов проживання у сім'ї, неефективне спілкування з дітьми та ні.), вплив навколишнього середовища (несприятлива атмосфера у колективі, негативний вплив засобів масової інформації, негативні приклади поведінки дорослих та референтних груп) [4; 5; 6] тощо.

Відмітимо, що для дітей, у яких викривлені моральні норми характерними є труднощі у налагодженні стосунків з іншими, таким дітям притаманна дратівливість, агресивність, схильність до порушення норм поведінки тощо. Натомість, діти з відхиленнями у емоційній і вольовій сферах є гіперактивними, імпульсивними, нерішучими, мають підвищену схильність до відволікання, труднощі в концентрації уваги [6]. Знання особливостей дітей групи ризику, причин появи відхилень у розвитку допоможе соціальним працівникам підібрати ефективні методи та технології для усунення чи мінімізації негативних проявів поведінки у таких дітей.

Відомо, що у розвитку дітей важлива роль відводиться грі, яка є невід'ємною складовою їхнього життя. Гра, виступаючи природною потребою дитини, допомагає їй знайти своє місце у колективі, налагодити відносини між іншими членами, здобути соціальний досвід тощо. Гра виконує ряд функцій, серед яких можна назвати комунікативну, коригувальну, діагностичну, терапевтичну та ні. Саме у грі дитина відкриває широкий простір для вияву свого «Я», активності, самовираження [3, с.10]. Гра це процес, який передбачає наявність структури, правил, прийомів, ігрових засобів тощо. Сукупність складових ігрової діяльності представляється у вигляді «ігрових технологій». Розглядаючи поняття «ігрові технології» із соціальної точки зору варто вказати

на сукупність форм та методів ігрової діяльності спрямованих на встановлення, збереження чи покращення соціального благополуччя об'єкта, сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей та задатків [3, с.37].

Особливістю використання ігрових технологій є створення ситуації успіху, що сприяє емоційному розвитку дітей; постановка завдання, що активізує розумову діяльність; колективний характер, що сприяє налагодженню контактів між учасниками гри; функціональність, що пов'язана з виконанням правил гри, розігруванням сюжетів й ролей; творчість, що сприяє розкриттю прихованих здібностей дітей; відтворюваність, що дає можливість використання ролей у змінених умовах; суспільна спрямованість, що сприяє розширенню знань про сутність та особливості людських взаємовідносин; відтворення міжособистісних відносин, процедури прийняття колективних рішень в ситуаціях, що моделюють реальні умови життєдіяльності тощо [3; 4; 7].

У формуванні особистості дітей групи ризику з використанням ігрових технологій ми виділяємо діагностичний, коригувальний, комунікативний, морально-вольовий та пізнавальний аспекти. За допомогою гри соціальний працівник здатний непомітно для самої дитини провести діагностику дитини та з'ясувати причини виникнення порушень у розвитку, що у свою чергу допоможе правильно підібрати ігри для корегування поведінки. Спільно вирішуючи ігрові завдання діти вчаться спілкуватися між собою, враховуючи думки інших, а емоційні переживання сприяють зміцненню міжособистісних стосунків. Будь-яка ігрова ситуація, що моделюється дорослими має моральний аспект, що в свою чергу допомагає дітям «групи ризику» виявити себе, свої знання, уміння, характер, вольові якості, ставлення до людей та їх діяльності. Пізнавальний аспект ігрових технологій стимулює дітей до досягнення мети, що в свою чергу підвищує рівень витримки, активізує розумову діяльність, стійкість, наполегливість та ін.

Зауважимо, що існує різноманітність видів ігрових технологій, що представлено у наукових дослідженнях А. Богущ, Т. Войцяк, Н. Кравець, Н. Склярченко та ін. Практика показує, що найбільш доцільним для використання у соціальній роботі з дітьми групи ризику є ігрові соціально-педагогічні технології такі як: технологія ділових ігор, технологія конструювання творчих справ, технологія сюжетно-рольових ігор, настільні ігрові технології [3]. Коротко проаналізуємо кожен із зазначених технологій.

Значне місце у життєдіяльності дітей займають сюжетно-рольові ігри - відображення дітьми життєдіяльності людей, їх взаємовідносин в такій обстановці, яка створена дитячою уявою [8, с.282]. Використання цих видів ігор у соціальній роботі є досить вдалим у роботі з дітьми, що мають відхилення моральних норм при вирішенні завдань соціалізації та адаптації дітей у соціумі; вироблені відповідних моделей поведінки у різних життєвих ситуаціях; розвитку комунікативних і мовленнєвих навичок; розвитку соціальних навичок; спонукають дітей до емпатії тощо.

Подібною до сюжетно-рольової гри є ділова гра. Виходячи із твердження Т. Войцяк, що ділова гра це спосіб засвоєння взаємовідносин у колективі та суспільстві шляхом програвання штучно організованих ситуацій [3, с.23-24], можна вказати на результативність її використання з дітьми з відхиленнями у розвитку для: покращення поведінки дитини у тій чи іншій ситуації внаслідок відпрацювання тактики поведінки у грі; вироблення вміння вирішувати про-

блеми шляхом програвання штучно створених проблем; уміння орієнтуватися у життєвих обставинах, об'єктивно оцінювати свою поведінку, взаємодіяти з іншими членами колективу та ін.

Технологія конструювання творчих справ передбачає колективну творчість учасників гри, що обґрунтована соціальним замовленням суспільства [3, с. 39]. Особливістю гри є визначення ближніх та дальніх перспектив, розподіл доручень між учасниками, спільна участь у вирішенні питань, зацікавленість у отриманні спільного продукту. Результатом проведення гри у роботі з дітьми групи ризику є спільна взаємодія, активна позиція, розкриття особистісних якостей, мобілізація емоційно-вольової сфери, відповідальність за результат, розвиток самостійності тощо. Такий вид ігрової технології буде доцільним при роботі з дітьми з емоційними та вольовими порушеннями.

Сьогодні цікавим у соціальній сфері є практика впровадження настільних просвітницько-профілактичних ігор, використання яких створює ситуацію успіху та викликає здоровий азарт у засвоєнні нових знань й відпрацюванні навичок її учасниками [3, с.48]. Особливістю цих ігор є те, що гра проводиться у спокійній атмосфері, з невеликою кількістю учасників; має високу інформаційну продуктивність, емоційність переживань; у грі розглядаються питання загальнолюдських цінностей, гігієни, здоров'я, попередження ризикованої поведінки, профілактики негативних явищ [3, с.49]. Участь окремих категорій дітей групи ризику у настільних іграх дає можливість здійснити самоаналіз своїх дій, відкритися, одержати новий соціальний та особистісний досвід, активізуватися до суспільно корисної діяльності, формування здорового способу життя тощо.

Зрозуміло, що використання тих чи інших техно-

логій має свої особливості. Тому, на основі викладеного вище матеріалу спробуємо виокремити переваги та труднощі у використанні ігрових технологій з дітьми групи ризику. Відтак серед переваг відмічаємо: варіативність ігрових технологій, що дозволяє підібрати різні види ігор відповідно до вирішення (профілактики, усунення) тієї чи іншої проблеми; встановлення неформальних стосунків між учасниками гри, що знижує бар'єрність у спілкуванні, налагодження співпраці; результативність застосування ігрових технологій з дітьми групи ризику, що сприяє подоланню пасивності дітей; зацікавленість та активна участь дітей у іграх, що викликає почуття задоволеності, радості; відтворення в грі ситуацій наближених до реального життя тощо.

Однак, вважаємо за необхідне вказати на труднощі з якими можуть зіткнутися соціальні працівники під час проведення ігрових технологій з дітьми групи ризику на сучасному етапі. Зокрема, не кожна запропонована ігрова технологія підійде до вирішення конкретної проблеми. При організації ігор потрібно бути готовим до виникнення будь-якої ситуації та мати здатність змінити хід гри. Вибір ігрового приміщення має відповідати виду гри, що проводиться, умовам вирішення проблеми та бути безпечним.

Висновки. Отже, сьогодні кількість дітей, що входять до групи ризику постійно збільшується і використання ефективних методів та технологій у роботі з ними потребує значної уваги. Вирішенням цієї проблеми є використання ігрових технологій у роботі з дітьми групи ризику. На основі аналізу наукових здобутків та практичного досвіду нами з'ясовані переваги та труднощі у використанні ігрових технологій у роботі з окремими групами дітей, які мають труднощі, що, в свою чергу, дозволяє досліджувати заявлену проблему в подальшому.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Бартош О.П. Окремі підходи до визначення поняття «діти групи ризику». *Global and regional aspects of sustainable development: матеріали 2-ої міжнародної науково-практичної конференції* (26-28 лютого 2021 р., м.Копенгаген, Данія) Copenhagen, Denmark: Berlitz Forlag, 2021. С.200–204.
2. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. Вип.3 (19). 2013. С.90–94.
3. Войцях Т.В. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби закладів освіти: навчально-методичний посібник. Черкаси. Черкаський ОПОПП. 2014. 92 с.
4. Єнгаличева І.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи з педагогічно занедбаними учнями: монографія. Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2015. 248 с.
5. Рекомендації щодо розробки індивідуальних програм психолого-педагогічного супроводу учнів «групи ризику» URL: http://bushtyno-gymnasium.edukit.uz.ua/poradi_psihologa/grupi_riziku/ (дата звернення до джерела 18.09.2023)
6. Робота з дітьми групи ризику: теоретичний аспект. URL: http://oleksynoksana.blogspot.com/p/blog-page_29.html (дата звернення до джерела 20.09.2023).
7. Селіна Г.П. Використання ігрових технологій в роботі соціального педагога як засіб соціалізації. URL: <https://naurok.com.ua/vikoristannya-igrovih-tehnologi-v-roboti-socialnogo-pedagoga-yak-zasib-socializaci-195962.html> (дата звернення до джерела 22.09.2023).
8. Тимошенко А.О. Сюжетно-рольові ігри як засіб формування основ толерантності у дітей старшого дошкільного віку. *Студентський науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (26 квітня 2018 р., м.Ніжин) / За заг. ред. О.В.Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С.281–283.
9. Холодецька Н. Робота з дітьми групи ризику: на допомогу початківцю. *Соціальний педагог*. 2010. Вип. 5 (41). С.27–56.

References

1. Bartosh, O.P. (2021, february). Okremi pidkhody do vyznachennya ponyattya «dity hrupy ryzyku» [Separate approaches to the defining of the concept «at risk children»]. *Global and regional aspects of sustainable development – Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference* (pp.200-204). Berlitz Forlag (in Ukrainian).
2. Vasylchenko, O. A. (2013). Ihrova terapiya yak metod sotsial'noyi roboty z dit'my shkil'noho viku [Game therapy as a method of social work with school-age children]. *Bulletin of NTUU KPI. Series: Politology. Sociology. Law*, 3 (19), 90–94 (in Ukrainian)

3. Voytyakh, T.V. (2014). *Ihrovi tekhnolohiyi yak instrument profilaktychnoyi roboty spetsialistiv psykholohichnoyi sluzhby zakladiv osvity* [Game technologies as a tool for preventive work of specialists of psychological service of educational institutions]. Cherkasy OIPOP. (in Ukrainian).
4. Yenhalycheva, I.V. (2015). *Pidhotovka maybutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty z pedahohichno zanedbanymy uchnyamy* [Preparation of future elementary school teachers to work with pedagogically neglected pupils]. Tretyakov O.M. (in Ukrainian).
5. Rekomendatsiyi shchodo rozrobky indyvidual'nykh prohram psykholoho-pedahohichnoho suprovodu uchniv «hrupy ryzyku» [Recommendations for the development of individual programs of psychological and pedagogical support of students' risk group]. http://bushtyno-gymnasium.edukit.uz.ua/poradi_psihologa/grupi_riziku/ (in Ukrainian).
6. Robota z dit'my hrupy ryzyku: teoretychnyy aspekt [Working with children at risk: theoretical aspect]. http://oleksynoksana.blogspot.com/p/blog-page_29.html. [in Ukrainian].
7. Selina, G.P. *Iykorystannya ihrovykh tekhnolohiy v roboti sotsial'noho pedahoha yak zasib sotsializatsiyi* [Using game technologies in the work of social teacher as a means of socialization]. <https://naurok.com.ua/vikoristannya-igrovih-tehnologiy-v-roboti-socialnogo-pedagoga-yak-zasib-socializaci-195962.html> (in Ukrainian).
8. Tymoshenko, A.O. (2018). Syuzhetno-rolovi ihry yak zasib formuvannya osnov tolerantnosti u ditey starshoho doshkilnoho viku [Story-role games as a means of forming the foundations of tolerance in older preschool children]. *Student scientific dimension of social and pedagogical problems of today Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (pp.281–283). M.Hohol Nizhyn Pedagogical University. (in Ukrainian).
9. Kholodetska, N. (2010). Robota z dit'my hrupy ryzyku: na dopomohu pochatkivtsyu [Working with children at risk: to help a beginner]. *Social pedagogue*, 5 (41), 27–56. (in Ukrainian).

Статус статті: Отримано: 10.09.2023 Прийнято: 22.10.2023 Опубліковано: 26.10.2023

Yengalycheva Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Educational and Sociocultural Management and Social Work
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Cherkasy, Ukraine

GAME TECHNOLOGIES IN SOCIAL WORK WITH CHILDREN AT RISK: BENEFITS AND DIFFICULTIES

Abstract. The problem of using effective forms and methods of working with children at risk is relevant today. The purpose of the article is aimed at revealing the peculiarities of using game technologies in working with children at risk and separation of advantages and difficulties of their use at the present stage. To solve this goal, methods of analysis of literary sources, synthesis and generalization for clarification of key concepts of research, comparison of scientific approaches to the problem were used. Revealing the content of the key concept, it was concluded that children of the risk group is an unprotected social category of population, which are in difficult life circumstances, which prevents them from successfully socializing in society. Having studied the variety of approaches to the classification of children at risk, the division of children with a deviation in the distortion of moral standards and children, with deviations in the emotional and volitional spheres was taken. Determining the role of play in the socialization and development of children in the study presented the definition of "game technologies" as a set of forms, means, techniques of use of play in work with children. The most effective game technologies in social work with children at risk are investigated. Considering the subject of the stated problem, the peculiarities of the use of business game technology, technology of designing creative affairs, technology of plot and role-playing game and table technology are revealed. Based on the theoretical study, the advantages and difficulties of using game technologies in working with children at risk have been identified. Among the advantages of using game technologies in working with children at risk is: variability of game technologies; effectiveness of using game technologies with children at risk; interest and active participation of children in games; establishment of informal relationships between the participants of the game, the closeness of the game to living conditions. Among the difficulties is: the inappropriateness of using a particular game technology in a particular situation; the need for high preparedness of social workers during the game; creating a safe and favorable space for playing.

Key words: children at risk, game technologies, role-playing games, creative affairs, business games, board game technologies.